

Door een langzame, maar gestage economische groei veranderde Europa geleidelijk van een agrarische in een meer verstedelijkte samenleving. Vanaf het begin van de elfde eeuw steeg de landbouwproductie. Tegelijk bloeide de handel op. Er kwamen er meer handelsreizigers en hun reizen werden langer. Kleine stadjes langs de handelsroutes groeiden en gingen meer en meer het omringende platteland overheersen. Het werden centra van handel en nijverheid. Door de toename van de handel en productie maakte de ruilhandel plaats voor een geldeconomie. De grote steden en de vorsten gingen munten slaan om het economisch verkeer te vergemakkelijken.

bidden, strijden en werken

De agrarische samenleving van het jaar 1000 bestond uit drie groepen:

- geestelijken
- edelen
- boeren

Die hadden allen een duidelijk omschreven taak: bidden, strijden, of werken. De groep die voor de anderen werkte; de boeren, was verreweg het grootst. Er waren vrije boeren, maar ook horigen die diensten moesten leveren aan hun heer en niet de vrijheid hadden te vertrekken of ander werk te zoeken.

Met de opkomst van de steden kwam er een vierde groep bij:

- de burgerij

Ook de stedelijke samenleving ging uit drie groepen bestaan.

- een kleine bovenlaag van rijke kooplieden en regenten: het patriciaat;
- een middengroep van ambachtslieden, die veelal lid waren van een *gilde*,
- een laag van ongeschoolde arbeiders. Deze groep maakte in veel steden meer dan de helft van de bevolking uit.

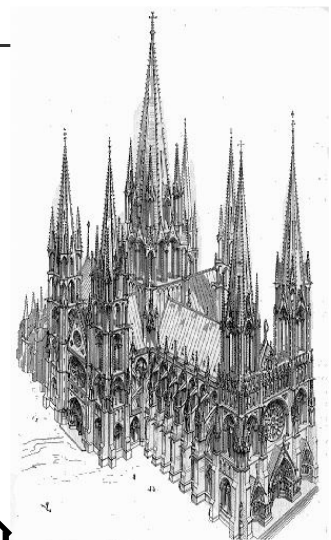
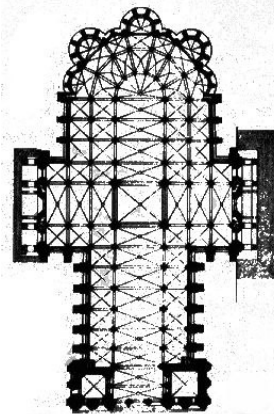
De Middeleeuwse maatschappij was een standen-samenleving. De scheidslijnen tussen de standen waren scherp en duidelijk. De leden van een stand hadden niet alleen een soortgelijk beroep en een soortgelijke status. Ze hadden ook ongeveer dezelfde afkomst en levensstijl. Het was vanzelfsprekend dat je in de stand bleef waarin je geboren werd en je gedroeg volgens de regels die voor die stand golden.

bouwkunst

kerkbouw

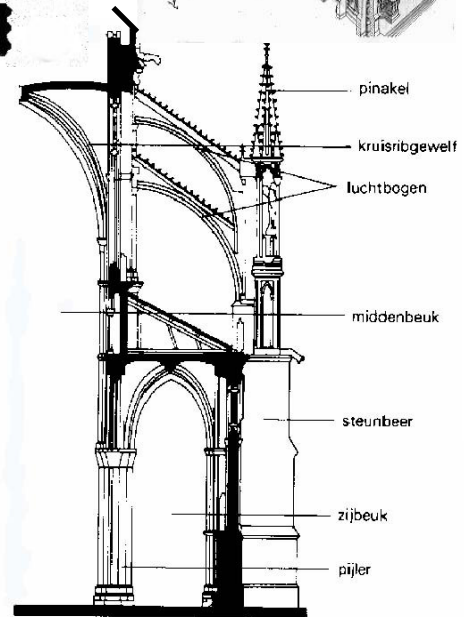
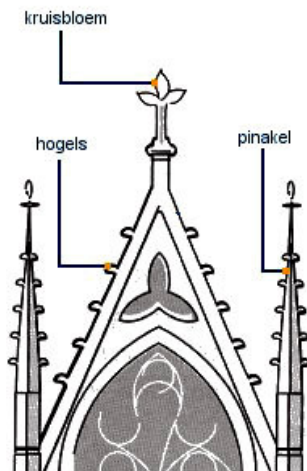
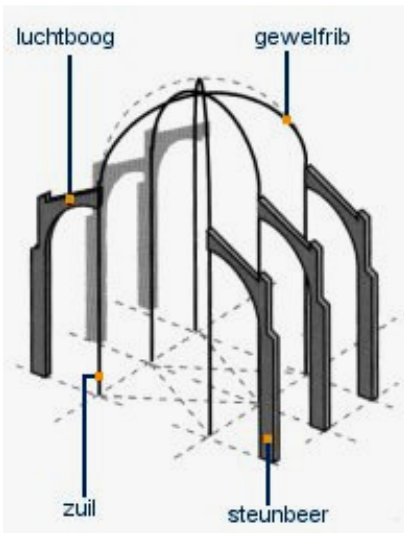
- kathedralen en kloosterkerken
- toepassing van spitsboog en kruisribgewelf
- de muur verliest haar dragende functie (glas-in-loodramen), deze wordt overgenomen door:
 - ribben
 - dragende pijlers
 - luchtbogen en steunberen
- opbouw schip:
 - arcaden
 - galerij boven het schip
 - triforium
 - ramen (glas-in-lood) gevat in stenen *maaswerk*
 - plattegrond: kruisvorm met kooromgang en straalkapellen

kenmerken: hoge smalle ramen, spits toelopende bogen en gewelven. bouwwerken maken een verticale indruk.

profane bouw - wordt vanaf de 14de eeuw belangrijk

- raadhuisen (steen)
- stadshuizen (hout)

De kloosterkerk van Saint Denis was voor Frankrijk belangrijk omdat daar de Franse koningen werden gekroond en begraven. Bovendien werden er de relikwieën bewaard van de nationale heilige van Frankrijk. De kerk werd daarom door vele pelgrims bezocht.

In het klooster bevonden zich ook een aantal zeer belangrijke geschriften over de hemelse hiërarchie. Eén geschrift was gebaseerd op de gedachte 'God is Licht'. Deze theorie was van grote invloed op de bouwactiviteiten van abt Suger van Saint Denis: er moest zoveel mogelijk licht onbelemmerd de kerk kunnen binnenstromen; zeker aan de kant van het koor, waar de zon opkomt en waar de Goddelijke uitstraling iedere dag opnieuw de kwade machten van de duisternis verdrijft. Suger gaf zijn bouwmeesters daarom opdracht de ramen in het koor zo groot mogelijk te maken. Zij slaagden daarin door drie nieuwe vindingen met elkaar te combineren: het kruisribgewelf, de spitsboog en de steunberen.

Spitsboog: een spitsboog is sterker dan een rondboog, omdat die niet de neiging heeft in het midden door te zakken. Door de spitsboog werden krachten meer in verticale richting afgeleid en de zijwaartse druk op de muren verminderde.

Kruisribgewelf: door de ribben van het romaanse kruisgewelf te versterken ontstond het kruisribgewelf en kon het gewelf zelf veel lichter worden uitgevoerd. Daardoor verminderde het gewicht van het gewelf.

Steunberen: de grootste problemen bij de gewelvbouw worden veroorzaakt door buitenwaarts gerichte krachten. Om deze op te vangen werden dwars op de muur versterkingen aangebracht. Deze verzwaringen tegen de buitenmuur noemt men steunberen. Die steunberen werden verhoogd en met behulp van bogen (luchtbogen) met de hogere delen van het koor en schip verbonden.

De nieuwe bouwstijl vond navolging in heel Frankrijk, en van daaruit veroverde de gotische bouwstijl West-Europa.

beeldhouwkunst

- o aanvankelijk ondergeschikt aan de architectuur: vaste iconografische programma's
- o ontwikkeling van de stramme pilaarfiguur naar beweeglijke en vrijstaande figuren
- o emoties worden uitgebeeld
- o ten Noorden van de Alpen: houtsnijwerk altaarstukken, kruisbeelden, madonna's en heiligen
- o houtsnijwerk was *gepolychromeerd* en meestal belegd met bladgoud
- o in de late gotiek: portretten en grafmonumenten

Zijn beelden uit de vroege Gotiek soms nog wat star, geleidelijk deden realisme en beweging intrede in de gotische kunst en maakte men emoties zichtbaar.

De gotische beeldhouwwerken hebben net als de Romaanse een didactische taak. Beiden versieren gewoonlijk de religieuze gebouwen.

De zichtbare werkelijkheid werd veel realistischer weergegeven. De menselijke lichamen waren langgerekt, de elegante houdingen komen beweeglijk over.

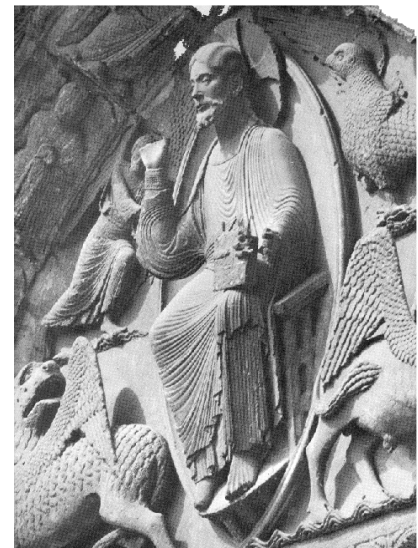
Er werd vaak gebruik gemaakt van de *contraposto*. De lichamen en houdingen worden geaccentueerd door geplooidde gewaden.

De scène dat de gestorven Christus bij zijn diepbedroefde moeder op schoot ligt is vaak afgebeeld. Die voorstelling noemt men een **pietà**.

Dwaze en wijze maagden aan de gevel van de kathedraal in Maadburga

Boven het ingangsportaal van de kathedraal van Chartres staat *het laatste oordeel* afgebeeld. Het spitsvormige timpaan ligt aan de westkant van de kerk, daar waar de zon ondergaat. De **voorstelling** toont Christus die aan het einde der tijden als rechter zal oordelen over de mens.

Hij zit in een *nimbus* op de troon van zijn Goddelijke vader, en wordt omgeven door de gevleugelde symbolen van de vier evangelisten: Johannes (adelaar), Mattheus (mens), Lucas (stier) en Marcus (leeuw).

In vergelijking met het Romaanse timpaan van Conques is de **vormgeving** van Christus menselijker.

De Gotiek zocht naar manieren om de menswording van Christus tot uitdrukking te brengen.

schilderkunst

Duccio 1308-1311 *Madonna*

De weergave van Bijbelse voorstellingen is bij de Italiaanse schilder **Duccio** nog traditioneel. Er ontstaat plasticiteit door schaduwen, maar in de kleding wordt dit ook nog aangegeven door een lineair patroon.

Bij **Giotto** komt het realisme, de natuurgetrouwe afbeelding sterker terug. Giotto ontdekte hoe hij een illusie van diepte kon scheppen op een plat vlak. Ook wist hij duidelijker uitdrukking te geven aan de gevoelens van zijn personages.

Giotto 1267 – 1337 *Madonna*

De iconografie schreef voor dat Maria werd afgebeeld met een blauwe mantel (als de hemel), die alleen kon worden gemaakt door het kostbare gesteente *Lapis lazuli* fijn te wrijven. Haar onderkleed was rood (liefde). Net als op de iconen is vaak een gouden achtergrond te zien, ook het aureool om het hoofd van alle heiligen blijft.

- in de **vroege** Gotiek stond de schilderkunst hoofdzakelijk ten dienste van de kerk:
 - miniatuurschilderkunst (lekenateliers en kloosterateliers)
 - fresco's en secco's, eitempera en glasschilderkunst
 - geschilderde panelen van altaarstukken
 - effen, ondoorbroken gouden achtergrond
 - veel symboliek in de voorstelling
- deze symbolische weergave verandert in de **late** Gotiek in een groter realisme. de eigen belevingswereld gaat een belangrijke rol spelen bij de uitbeelding van Bijbelse tafereLEN.
 - schenkers worden bij of in de voorstelling afgebeeld.
 - ruimte-uitbeelding in de vorm van atmosferisch perspectief
 - toepassing van olieverf in de paneelschilderkunst
 - meer aandacht voor de natuur
 - portretten
 - uitvinding van de boekdrukkunst: blokboeken, drukken met losse letters
 - ontstaan van hout- en kopergravure

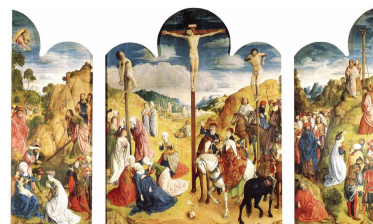
getijdenboek: de maand Juli

In *getijdenboeken* werden de maanden van het jaar afgebeeld, met bovenin de sterrenbeelden. Hierboven zie je de maand Juli uit 'les très riches heures', een vroeg vijftiende-eeuws getijdenboek. Hertog Jean le Berry liet het maken door de *gebroeders van Limburg*. Jean le Berry behoorde tot de hoge Franse adel. Hij bezat veel religieuze boeken die met de hand waren geschreven en met vele miniaturen geïllustreerd. Ze laten veel zien over het leven in de Middeleeuwen. Perspectief is aangegeven door grote vormen vooraan en kleine vormen achterin het schilderij, door vergrijzing van kleur naar achteren toe, door vervaging van de vormen.

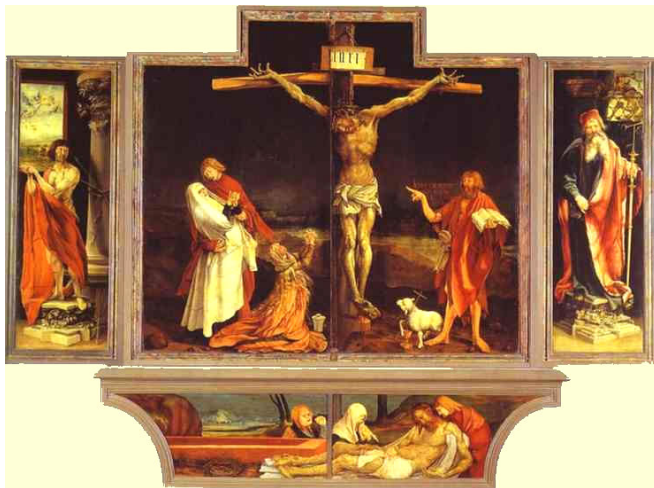
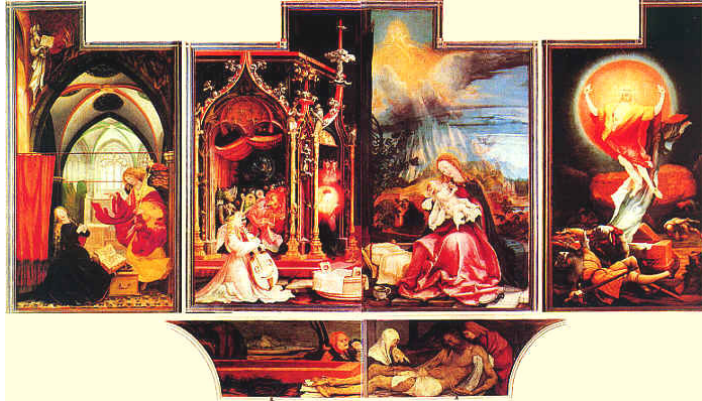
Het rijke kleurgebruik en de vernieuwende manier waarop zij landschappen afbeeldden maakte de gebroeders van Limburg tot de meest vooraanstaande kunstenaars van hun tijd. Hun werk had veel invloed op latere schilders, zoals de **Vlaamse Primitieven** Van Eyck, Rogier van der Weyden en Hugo van der Goes.

Met **olieverf** kan zowel dekkend als transparant gewerkt worden. De verf droogt langzaam. De schilder heeft tijd om verbeteringen aan te brengen. Hij kan diepe kleuren maken door verschillende transparante kleurlagen (*glacis*) over elkaar heen te schilderen. Hiermee wisten de Vlaamse primitieven zeer realistische afbeeldingen te maken met intense kleuren, veel plasticiteit en stofuitdrukking.

Dit **altaarstuk** komt uit een kloosterkerk in Isenheim. Het Isenheimer altaar is na 1512 geschilderd door Matthias Grünewald. In die tijd liep er een belangrijke pelgrimsroute langs deze kloosterkerk. Het klooster was daar in de tijd van de kruistochten gesticht om zieken te verplegen. In feite hoorde de kapel dus bij een ziekenhuis. Het altaarstuk bestaat uit verschillende panelen en toont belangrijke momenten uit het leven van Christus. Meestal was het altaarstuk gesloten, op feestdagen werd het geopend. Dan waren verschillende scènes te zien: de *annunciatie* (aankondiging van de geboorte), musicerende engelen in de hemel, de geboorte, de graflegging en de verrijzenis van Christus.

Het sterven van Christus is een belangrijk thema in de Middeleeuwse kunst. De basis van het geloof van de Christenen is zijn offerdood, waarmee hij voor de zondige mens een leven na de dood mogelijk maakte. Drie dagen na zijn dood is hij uit het graf opgestaan en ten hemel opgestegen.

Als bijna alle panelen gesloten zijn, zien we links St. Sebastiaan, deze martelaar werd door pijlen doorzeefd. Rechts staat St. Antonius, de beschermheilige van de broeders uit Isenheim. Beneden (op de predella) wordt Christus in het graf gelegd door Johannes, Maria en Maria Magdalena.

Op het centrale paneel wordt het lijden van Christus zeer expressief verbeeld. De achtergrond is donker, maar de figuren op de voorgrond staan in een helder licht. Met een haast gruwelijk realisme wordt de gemartelde Christus getoond: zijn vastgespijkerde handen verkrampen, er loopt bloed uit zijn doorboorde, gezwollen voeten. In zijn lichaam steken nog doornen van de geseling. In verhouding tot de andere figuren is Christus te groot geschilderd. Het bord wat boven aan het kruis is gespijkerd, was een bespotting van Christus door de Romeinen die hem kruisigden: INRI "koning der Joden". Het gehele tafereel is dramatisch belicht.

Dit kunstwerk moest als heilig kunstwerk een genezende, helende werking hebben op de zieken. Want in die tijd was elke ziekte verbonden met het besef van zondigheid van de mens. Men zag ziekte als het gevolg van innerlijke afdwalingen, en zwakheden van geest en ziel. Daarom moest worden geprobeerd om ze vanuit het geloof te genezen.

Wanneer het altaarstuk geheel werd geopend, waren de vreemde panelen met "de verzoeking van de heilige Antonius" te zien. Veel pelgrims die de kerk in Isenheim bezochten leden aan de gevolgen van het eten van beschimmelde rogge. Daarin zit de stof die wij nu kennen als LSD, die hallucinaties veroorzaakt. De bedwelmden zag zich in de psychotische roes door wilde dieren, monsters, duivels en folteraars bedreigd. Zo'n "bad trip" had ook blijvende gevolgen. Wanneer men bleef eten van met de schimmel besmette rogge, kreeg men ook vreselijke jeuk, pijnlijke, branderige ledematen die op den duur koud werden en afstierven. Het gif trok de bloedvaten samen en veroorzaakte aanvallen van razernij, epileptische krampen en hallucinaties. Deze ziekte werd de "Antoniuskoorts" genoemd. Op het paneel zag de zieke, gekwelde pelgrim een spiegel van zichzelf. Door zich met de kwellingen van de heilige St. Antonius te identificeren, werd zijn ziekte in een religieus perspectief geplaatst: uiteindelijk zou hij verlost worden.

